

TEISINĖS APIBRĖŽTYS, SUSIJUSIOS SU BESIMOKANČIŲJŲ POREIKIAIS

POLITIKOS SANTRAUKA

Europos specialiojo ir inkluzinio ugdymo plėtros agentūros (toliau – Agentūra) darbu remiamas įtraukiojo ugdymo sistemų plėtojimas siekiant užtikrinti **kiekvieno** besimokančiojo teisę į įtraukias ir teisingas švietimo galimybes (**Europos agentūra, 2016**).

Agentūros darbe pripažįstama, kad kiekvienas besimokantysis patiria savo unikalių mokymosi trukdžių ir (arba) yra nevienodai vertinamas. Visais Agentūros darbo aspektais siekiama atsižvelgti į viską, kas gali marginalizuoti besimokančiuosius ir padidinti jų atskirties riziką (**Europos agentūra, 2021a**).

Laikantis šio įsipareigojimo, ataskaitoje **Teisinės apibrėžtys, susijusios su atskirties pažeidžiamais besimokančiais** daugiausia dėmesio skirta informacijos apie Agentūros valstybėse narėse naudojamas teises apibrėžtis ir aprašymus rinkimui ir analizei. Ypatingas dėmesys skirtas teisinėms apibrėžtims ir aprašymams, susijusiems su plačia įtraukiojo ugdymo vizija **visiems besimokantiesiems**.

Nagrinėta, kaip Agentūros valstybės narės teisiškai apibrėžia ir apibūdina besimokančiųjų poreikius, laikydamos juos **specialiųjų poreikių turinčių** arba **atskirties pažeidžiamų besimokančiųjų** grupėmis. Taip pat svarstyta, kaip **kovos su nevienodo vertinimu** ir **įtraukiojo ugdymo teisės aktuose** apibrėžiami ir (arba) apibūdinami besimokančiųjų poreikiai, ir išnagrinėta **sąryšingumo** sąvoka.

Įrodymai buvo surinkti iš 35 Agentūros valstybių narių.

Daugiau informacijos rasite išsamioje ataskaitoje *Legislative Definitions around Learners' Needs: A snapshot of European country approaches [Teisinės apibrėžtys, susijusios su besimokančiųjų poreikiais. Europos šalių požiūrių apžvalga]* (**Europos agentūra, 2022a**) ir **teisinių apibrėžčių tinklalapyje**.

Skirtingi požiūriai į besimokančiųjų poreikių tenkinimą įtraukiojo ugdymo sistemose

Nuo agentūros įkūrimo 1996 m. įvyko esminių konceptualių pokyčių, susijusių su šalių mąstymu ir įtraukiojo ugdymo politikos prioritetais (**Europos agentūra, 2022b**). Visose Europos šalyse diskusijos apie visiems besimokantiesiems teisingų ugdymo sistemų kūrimą perėjo nuo **integracijos** (specialiųjų ugdymo poreikių turinčių besimokančiųjų įtraukimą į bendrojo ugdymo mokyklos bendrąją klasę), prie **įtraukties** (daugiau dėmesio skiriant visų besimokančiųjų „mokymosi galybėms“) ir prie dabartinio platesnio supratimo apie **įtraukujį ugdymą** kaip teisingą ir aukštos kokybės švietimą visiems besimokantiesiems (ibid.).

Norint pereiti nuo kategoriško požiūrio, pagrįsto medicininio specialiųjų poreikių ugdymo modeliu, prie labiau normatyvinio požiūrio, sutelkiant dėmesį į kiekvieno besimokančiojo teises, neatsižvelgiant į aplinkybes, reikia keisti ugdymo mąstymą ir kultūrą. Ugdymo sistemoje, siekiančioje būti teisinga visiems besimokantiesiems, dėmesys besimokančiųjų kategorijoms ir individualiai pagalbai (**kategoriškas požiūris**) turi būti pakeistas į dėmesį mokyklų gebėjimui reaguoti į įvairius visų besimokančiųjų poreikius (**teisėmis grindžiamas požiūris**) (ibid.).

Pokyčiai, susiję su įtraukiuoju ugdymu kaip požiūriu į kokybišką **visų besimokančiųjų** švietimą (**Europos agentūra, 2021b**), paskatino diskusijas apie būtinybę nustatyti besimokančiųjų poreikius neįvardijant besimokančiųjų (ypač pagal medicininis ar deficito modelius). Šiuo metu visos šalys susiduria su teisės aktų ir politikos rengimo problema, siekdamas, kad būtų aiškiai užtikrintas visiškasis visų besimokančiųjų dalyvavimas ir didesni jų pasiekimai, kartu vengdamos įvardyti asmenis ar besimokančiųjų grupes. Dilema, ar skirtingai įvardyti asmenis, ar ne, yra akivaizdi šalių teisės aktuose ir politikos dokumentuose, įgyvendinimo strategijose ir planuose, taip pat jų stebėsenos ir duomenų rinkimo veikloje.

Šioje veikloje terminas **besimokančiųjų poreikiai** suprantamas kaip būdas pabrėžti švietimo paslaugų ir (arba) pagalbos poreikį, neklįjuojant etiketės, pagrįstos išoriniu veiksmu, kuris tam tikru būdu apibūdina asmenį ar besimokančiųjų grupę arba daro jiems poveikį. Nekategoriško termino „besimokančiųjų poreikiai“ vartojimas būtų **puikus** sprendimas šalims ir atitiktų Agentūros poziciją dėl įtraukiojo ugdymo sistemų (**Europos agentūra, 2022c**).

Tačiau **tikrovė**, – kaip matyti iš šalių teisinių apibrėžčių ar politikos aprašymų, susijusių su besimokančiųjų poreikiais, analizės, – aiškiai rodo, kad teisės aktuose ir politikos dokumentuose besimokančiųjų poreikiai aprašomi skiriant mažiau dėmesio besimokančiųjų reikalavimams, susijusiems su aprūpinimu ir pagalba, o daugiau – išoriškai sukurtoms besimokančiųjų savybių grupes įvardijančioms etiketėms. Šioje veikloje vartojami terminai **besimokančiųjų grupių kategorijos** ir **besimokančiųjų grupės**. Jie apibrėžia besimokančiųjų grupes, nustatytas atliekant šios veiklos analizę.

Toliau pateiktoje rezultatų santraukoje nurodoma, keliomis iš 35 šalių taikoma ši informacija.

Teisinės apibrėžtys arba aprašymai politikoje, susijusioje su specialiųjų poreikių turinčiais besimokančiais

Politikoje ir teisės aktuose, susijusiuose su specialiųjų poreikių turinčiais besimokančiais, dauguma šalių (32) įvardija juos kaip **negalią, specialiųjų poreikių ir mokymosi sunkumų turinčius besimokančiuosius**. Kai kurios šalys kalba apie **socialinius ir emocinius sunkumus** (14), **tautines mažumas ir kultūrų įvairovę** (8) arba **nepalankią socialinę ir ekonominę aplinką** (7). Tik keliose šalyse yra numatytos kategorijos, skirtos besimokantiesiems, kurie yra **migrantai, pabėgėliai ir naujai atvykę asmenys** (5), **turi su amžiumi susijusių problemų** (4), **patyrė krizę ar traumą** (2), **nesimoko** (2), demonstruoja **delinkventinį ar nusikalstamą elgesį** (2) arba **gyvena atokiose, kaimo ar palankių sąlygų neturinčiose vietovėse** (1).

Daugumoje šalių teisės aktuose ir politikoje, susijusiuose su specialiaisiais poreikiais, laikomasi medicininio modeliu pagrįsto kategoriško požiūrio į besimokančiųjų poreikių įvardijimą.

Teisinės apibrėžtys arba aprašymai politikoje, susijusioje su atskirties pažeidžiamais besimokančiais

Politikoje ir teisės aktuose, susijusiuose su atskirties pažeidžiamais besimokančiais, dauguma šalių vartoja terminus **negalią, specialiųjų poreikių ir mokymosi sunkumų turintys besimokantieji** (24) arba **besimokantieji iš nepalankios socialinės ir ekonominės aplinkos** (23). Kai kurios šalys kalba apie **tautinės mažumas ir kultūrų įvairovę** (16), **migrantus, pabėgėlius ir naujai atvykusius asmenis** (16) arba **nesimokančius** (9). Tik keliuose šalyse įvardijama **krizės ar traumos patirtis** (6), **su amžiumi susijusios problemos** (4), **priklausomybė ir piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis** (4), **gyvenimas atokiose, kaimo ar palankių sąlygų neturinčiose vietovėse** (4) arba **socialiniai ir emociniai sunkumai** (4).

Nors tai pateikiama kaip atskiros besimokančiųjų poreikių kategorijos, Agentūra pripažįsta, kad individualiu lygmeniu šios skirtingos grupės gali iš dalies sutapti.

Kategoriškas požiūris į atskirties pažeidžiamų besimokančiųjų grupių įvardijimą yra toks pat paplitęs, kaip ir teisėmis grindžiamas požiūris, pagal kurį daugiausia dėmesio skiriama palankių socialinių ir ekonominių sąlygų neturinčių besimokančiųjų aplinkybėms. Tai rodo, kad šalys naudoja kategoriškus metodus (grupes), tačiau, manant, kad besimokantieji yra pažeidžiami atskirties, nutolstama nuo grynai medicininio modelio (negalios ir specialiųjų ugdymo poreikių įvardijimo).

Nevienodo vertinimo teisės aktai

Agentūros valstybių narių kovos su nevienodu vertinimu teisės aktuose daugiausia dėmesio skiriama **negalią, specialiųjų poreikių ir mokymosi sunkumų turintiems besimokantiems** (22), **tautinėms mažumoms ir kultūrų įvairovei** (20) ir **lyčiai, lytinei tapatybei, LGBTQI+ (lesbietėms, gėjams, biseksualams, translyčiams, „queer“ / neapibrėžtos orientacijos, interseksualams) arba su lytimi susijusiems klausimams** (16).

Mažiau šalių pateikė duomenų apie kovos su nevienodu vertinimu teisės aktus, nors dauguma jų yra priėmusios tokius įstatymus. Visos Agentūros valstybės narės ratifikavo Vaiko teisių konvenciją ir Neįgaliųjų teisių konvenciją (**NTK**). Dauguma valstybių narių pasirašė NTK fakultatyvų protokolą, kuriuo nustatomas individualus skundų nagrinėjimo mechanizmas tiems, kurie mano, kad jų teisės pagal NTK nebuvo pripažintos.

Kovos su nevienodu vertinimu teisės aktai ir politika galioja visose Agentūros valstybėse narėse ir tai rodo, kad apskritai visos šalys yra įsipareigojusios laikytis teisėmis grindžiamo požiūrio. Neaišku, kaip stipriai švietimo srityje atsižvelgiama į kovos su nevienodu vertinimu teisės aktus.

Įtraukiojo ugdymo teisės aktai ar politika

Agentūros narių atliktas įsivertinimas rodo, kad įtraukiojo ugdymo politikos teisinėse apibrėžtyse ar aprašymuose yra beveik vienodai aptariamose **konkrečios besimokančiųjų grupės, visi besimokantieji** arba **tiek visi besimokantieji, tiek konkrečios besimokančiųjų grupės**.

Pateiktų įrodymų terminologijos analizė rodo, kad 18 šalių į savo teises apibrėžtis ar politikos aprašymus įtraukia su įtraukiojo ugdymu susijusius terminus, pvz., **visi besimokantieji, lygios galimybės** arba **įvairovė**.

Mažiau šalių (12) savo teisinėse apibrėžtyse arba įtraukiojo ugdymo politikos aprašymuose įvardija konkrečias besimokančiųjų grupes. Šios šalys dažniausiai mini **negalią, specialiųjų poreikių ir mokymosi sunkumų turinčius besimokančiuosius**.

Įvairiose šalyse ir šalių viduje įtraukiojo ugdymo politikos teisinės apibrėžtys ar aprašymai apima ir kategorišką, ir teisėmis grindžiamą požiūrį. Kai kurios šalys savo įtraukiojo ugdymo apibrėžtyse neįvardija konkrečių besimokančiųjų grupių.

Teisės aktai arba politika, kuriuose atsižvelgiama į sąryšingumo klausimus

Renkant šios srities duomenis buvo tiriama, ar teisės aktuose arba politikoje apskritai minimas sąryšingumas. Tik šešios šalys pareiškė, kad jų teisės aktuose ar politikoje kalbama apie sąryšingumą. Nors penkios iš šešių šalių pateikė išsamią informaciją ir nuorodas, informacijos nepakako, kad būtų galima nustatyti kurios nors šalies bendrą požiūrį.

Nedaug šalių savo teisės aktuose ar politikoje mini sąryšingumą. Tai gali reikšti, kad tai vis dar yra palyginti nauja koncepcija, kuri aptariama įvairiose šalyse, tačiau dar nėra patvirtinta teisės aktuose ar politikoje.

Teisinių apibrėžčių arba politikos aprašymų dėl besimokančiųjų poreikių Europos šalyse apžvalga

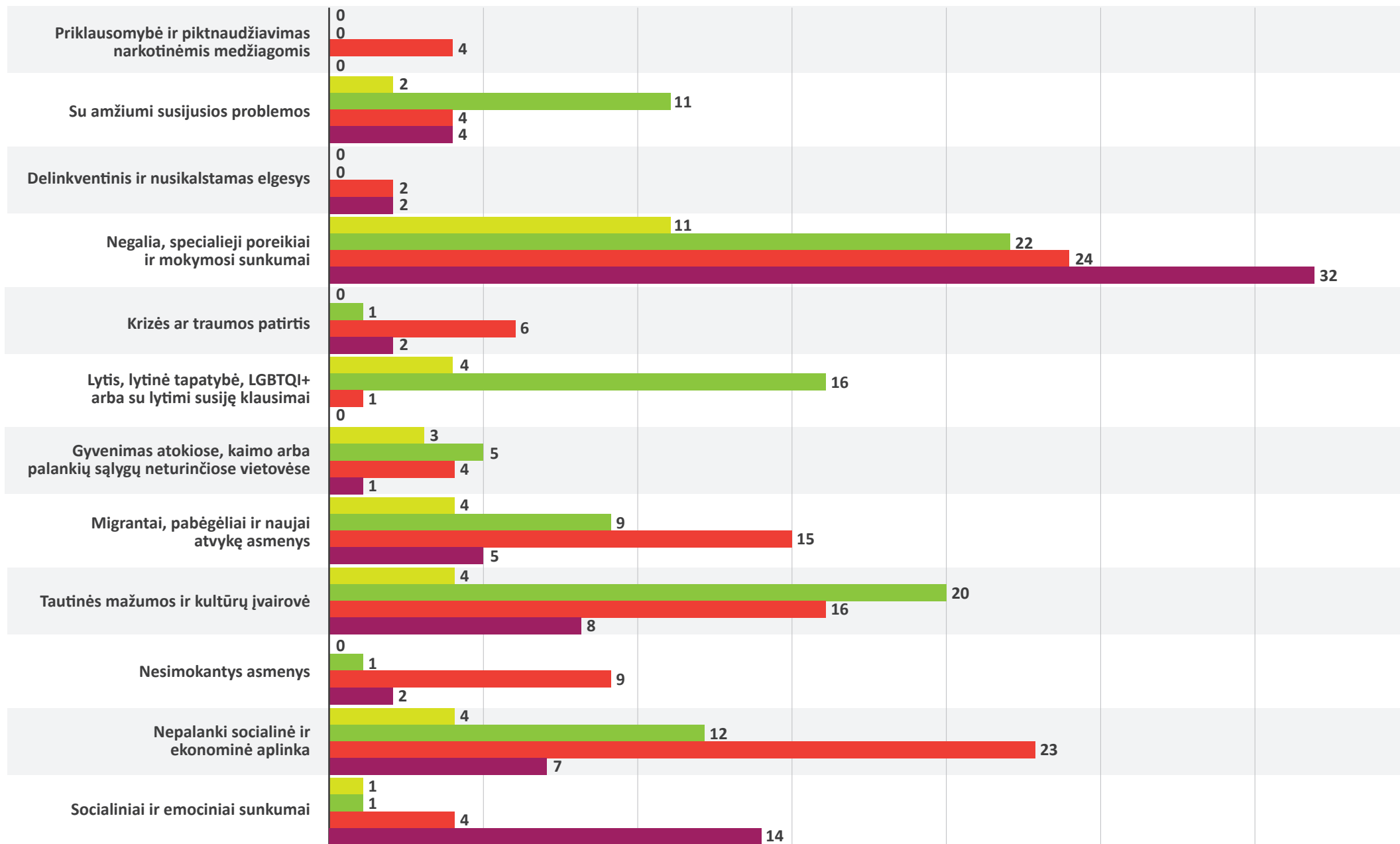
Ši veikla tik parodo, kokia šiuo metu yra Agentūros valstybių narių padėtis taikant teisinius metodus besimokančiųjų grupių atžvilgiu ir kokie rizikos veiksniai gali turėti įtakos mokymosi galimybėms. Todėl negalima komentuoti metodų „tendencijų“. Tačiau tarp šalių yra tam tikrų bendrumų, kurie yra svarbūs būsimai Agentūros veiklai su valstybėmis narėmis.

Toliau pateiktoje juostinėje diagramoje apibendrinami pirmiau pateikti analizės rezultatai. Diagramoje matyti, kiek šalių nustatė arba apibūdino besimokančiųjų grupes savo teisinės aktuose ar politikoje, susijusioje su specialiųjų poreikių turinčiais ir atskirties pažeidžiamais besimokančiais, taip pat kovos su nevienodu vertinimu teisės aktuose ir įtraukiojo ugdymo teisės aktuose / politikoje.

Šalių, kuriose besimokančiųjų grupės buvo nustatytos arba apibūdintos įvairiose teisės aktų ir politikos srityse, skaičius

0 5 10 15 20 25 30 35

■ Įtraukiojo ugdymo teisės aktai
 ■ Atskirties pažeidžiami besimokantieji
■ Nevienodo vertinimo teisės aktai
 ■ Specialiųjų poreikių turintys besimokantieji

Esminės įžvalgos

Remiantis veiklos rezultatais, padarytos toliau nurodytos pagrindinės įžvalgos, susijusios su teisinėmis apibrėžtimis arba politikos aprašymais dėl besimokančiųjų poreikių Europos šalyse.

- Dauguma šalių vis dar laikosi **kategoriško požiūrio** pagal kurį besimokantieji laikomi turinčiais trūkumų, dėl kurių reikia imtis kompensacinių priemonių. Kartu šalys stiprina savo švietimo sistemų gebėjimą atkreipti dėmesį ir atsižvelgti į visus besimokančiuosius.
- Šalys pereina nuo kategoriškų metodų, pagrįstų medicininiais modeliais, prie kitų tipų kategoriškų metodų, kuriuose atsižvelgiama į platesnius socialinius ar netiesioginius veiksnius.
- Įtraukusis ugdymas dažnai vertinamas kaip konkrečiai skirtas negalią ir (arba) specialiųjų poreikių turintiems besimokantiems, o ne **visiems besimokantiems**, norint patenkinti visus jų įvairius ir individualius poreikius nustačius ir pašalinus mokymosi trukdžius. Tai gali būti galimos teisinės kliūtys, kuriomis nepavyksta kovoti su nevienodu vertinimu ir užtikrinti visiško visų besimokančiųjų dalyvavimo, kaip nurodyta tarptautinėse konvencijose.
- Dėmesys besimokančiųjų poreikiams apskritai, o ne besimokančiųjų grupių įvardijimui, reikštų, kad pereinama prie **teisėmis grindžiamo požiūrio**.

Įtraukiojo ugdymo politikos ir praktikos veikla, kurioje naudojamas įvardijimas ir terminologija, susijusi su specialiaisiais poreikiais, grindžiamais medicininio požiūriu, numatant atskiras aprūpinimo nuostatas skirtingoms grupėms, neatitinka teisėmis grindžiamo požiūrio į įtraukiojo ugdymo sistemas, pagal kurį daugiausia dėmesio skiriama sistemos kliūtims (**Europos agentūra, 2022b**).

Su specialiaisiais ugdymosi poreikiais susijusi terminologija, paremta medicininio požiūriu, gali skatinti kategorišką požiūrį į besimokančiųjų įvardijimą. Alternatyva – sutelkti dėmesį į įtraukiojo ugdymo sistemų ypatybes, kuriomis stiprinami gebėjimai veiksmingiau užtikrinti, kad būtų paisoma visų besimokančiųjų teisių į įtraukįjį ugdymą.

Terminas **atskirties pažeidžiami besimokantieji** apima plačiausią įvairių besimokančiųjų grupių spektrą ir visus veiksnius, kurie gali neigiamai paveikti jų mokymosi galimybes. Jis apima plačią viziją ir teisėmis grindžiamą požiūrį įtraukti visus besimokančiuosius į įtraukįjį ugdymą.

Termino **atskirties pažeidžiami besimokantieji** vartojimas visos veiklos, kurioje dalyvauja Agentūros valstybės narės, dėmesio centre padės plėtoti politiką ir siekti plačios įtraukties vizijos, grindžiamos teisėmis grindžiamu požiūriu. Tai atitinka Agentūros poziciją dėl įtraukiojo ugdymo sistemų.